

MATN TURLARI VA KOLUMNE MATN TURINING USLUBI, SHAKLI VA MAZMUNI

O'zDJTU, Nemis tili amaliy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi
Majidova Muhayyo Sirojiddinova

Annotatsiya: Ushbu maqola matn va matn turlari haqida bo'lib, maqolada matnlarning shakl, mazmuni va vazifasiga ko'ra farqlanishi yoritilgan. Nemis tilida matnlar ikki turga ajratilib, ular badiiy va badiiy bo'lmagan matnlar sifatida o'rganiladi. Lekin shunday matn turi bor, u shakli, vazifasi va mazmuniga qarab, ikkala turdagi matn sarasiga kirishi mumkin, bu "kolumne" deb atalib, u nemis adabiyotida salmoqli o'rin tutadi.

Abstract: This article is about text and types of text, and their differences according to form, content and function are explained. In the German language, texts are divided into two types, and they are studied as fiction and non-fiction texts. But there is a type of text that, depending on its form, function and content, can be included in both types of text, it is called "kolumne" and occupies an important place in German literature.

Аннотация: В данной статье речь идет о текстах и типах текста, а также выделены их различия по форме, содержанию и функции. В немецком языке тексты делятся на два типа и изучаются как художественные и научно-популярные. Но есть тип текста, который в зависимости от своей формы, функции и содержания может быть включен в оба типа текста, он называется «колумне» и занимает важное место в немецкой литературе.

Kalit so'zlar: matn, badiiy matn, farqlanmoq, shakl, mazmun, vazifa, qo'llamoq.

Key words: text, literature text, differentiation, form, content, task, application.

Ключевые слова: текст, художественный текст, дифференциация, форма, содержание, задача, применение.

Nemis tilida juda ko'p matn turlari mavjud bo'lib, ular turi va vazifasiga ko'ra, nemis adabiyoti va ommaviy axborot vositalarida turli nom va shakllarda aks etadi. Matn turi deganda o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan matnlar guruhi tushuniladi.

Bunday guruhlarni matn-ichki va matn-tashqi mezonlar yordamida bir-biridan farqlash mumkin.

MATN TURLARI. Asosan, matnlar badiiy va badiiy bo'lmagan turlarga ajratiladi. Adabiy matnlarga romanlar, novellalar yoki qisqa hikoyalar kirsa, badiiy bo'lmagan matnlarga hisobotlar, insholar yoki sharhlar kiradi [1.151]. Matn turini aniqlash uchun ularning xususiyatlarini farqlovchi mezonlarni yaxshi bilish lozim. Umuman olganda, matnning ichki va tashqi mezonlarni farqlash kerak: matnning ichki nuqtalari matn mazmuniga ta'sir qiluvchi barcha elementlarni o'z ichiga olasa, matnning tashqi mezonlari ko'proq tashqi ko'rinishi va o'lchamlariga bog'liq bo'ladi. Shunday ekan, matnning ichki mazmun xususiyatlarini inobatga olgan holda, berilgan matn real voqelik yoki fantastik obrazlar asosida yozilganligi ham asosiy o'rin tutadi. Badiiy matnlar ko'pincha o'ylab topilgan voqealarga asoslansa, bunga qarshi badiiy bo'lmagan matnlarda real voqelik tasvirlanadi va uning qahramonlari hayotgan olinadi. Matnning ichki mezonlaridan biri uning yozilgan uslubidir. Matndagi so'zlar tanlovi, jo'mlarning tuzilishi ham uning turini aniqlashga katta yordam beradi. Agar matn kundalik hayotimizda kam qo'llaniladigan va aksincha adabiy tilga xos bo'lgan so'zlarga boy bo'lsa, demak bu badiiy matn turi hisoblanadi. Bularning barchasi matnning ichki mezonlarini aniqlab bersa, matnning chop etilgan shakli uning tashqi belgilarini ko'rsatadi. Masalan, badiiy matnlar ko'pincha kitob ko'rinishida bo'lsa, badiiy bo'lmagan matnlar ko'proq xabar va sharh shaklida namoyon bo'ladi, masalan jurnalistlar biror voqea haqida ommaga xabar beradi yoki uni sharhlaydi va bu matnlar gazeta va jurnallarda chop etiladi [1.157]. Lekin nemis tilida shunday matn turi mavjudki, uning mazmun va shakliga ko'ra, ba'zan badiiy va ayrim hollarda badiiy bo'lmagan matn turi sifatida farqlaymiz. Ushbu matn turi "Kolumne" deb nomlanib, "Kommentar", "Glosse" kabi badiiy bo'lmagan matn turlari bilan birga tilga olinadi.

KOLUMNE NIMA? "Kolumne" so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, "ustun" degan ma'noni anglatadi, gazeta yoki jurnalda ustun shaklida berilgan bo'lib, matbuotda, shuningdek, bosma va onlayn ommaviy axborot vositalarida qisqa matn shakli hisoblanadi. Kolumne nemis gazetalari landshaftiga juda kech kirgan, u asosan AQSh gazetalari orqali Germaniyada ommalashgan. Mashhur ingliz kolumnistlari Valter

Lippmann, Jeyms Reston va C.L. Sulzberger bu sohada o'zlarini maktablarini yaratishgan.

“Kolumne” muallifning shaxsiy fikrini aks ettiradi va odatda doimiy ravishda bir turdagi gazeta yoki jurnalda va bir xil sahifada chop etiladi. Kolumnelar ba'zan muharrirlar, ba'zan esa taniqli mehmon mualliflar tomonidan yoziladi, lekin shu bilan birga mashhur kolumnistlar ham bo'lib, ular o'zlarining matnlarini doimiy ravishda chop etib boradilar. Bularga misol qilib Nikolaus Blome, Anna Claus, Markus Feldenkirchen, Samira El-Quaasi va bohsqalarni aytish mumkin.

KOLUMNE MAVZUSI. Yaxshi kolumne, birinchi navbatda, aniq, qisqa va muallif fikri asosli, shuningdek, boshqalarni ishontira oladigan bo'lishi kerak. Kolumne har qanday mavzuni o'z ichiga olishi mumkin. Ular ko'pincha dolzarb yangiliklar yoki fikrlar ifodasiga asoslanadi va mutlaqo erkin mavzuda ba'zan sarlavhasiz ham bo'lishi mumkin. Masalan, pazandachilik, salomatlik, ilm-fan, odob-axloq qoidalari, kundalik tashvishlar, ota-onalar tarbiyasi, biznes va boshqa ko'plab sohalarga oid ruknlar aks etadi va mavzular ko'pincha o'sha gazeta yoki jurnalning tematikasiga ham bog'liq bo'ladi. Matnning sarlavhasi, masalan, "So'ragan edingizmi", "Yaxshi savol" yoki "Eshitganmisiz?" deb jaranglasa, o'quvchini qiziqishini oshiradi va har qanday mavzuga mos keladi. Agar kolumne ma'lum bir mavzuga mos keladigan bo'lsa, u, albatta, aniqroq nomga ega bo'lishi kerak. Ko'p hollarda kolumni matnlari doimiy mualliflarga ega va o'quvchilar ularning uslub va mavzularidan tezda tanib oladilar. Chet tilini o'qitishning maqsadi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarining ko'nikma va malakalarini shakllantirishdir [3.741].

KOLUMNE USLUBI. Til nuqtai nazaridan, kolumne boshqa jurnalistik matnlarga qaraganda biroz soddaroq va ohangi ham balandroq bo'lishi, natijada u butun tahririyatning fikrini emas, balki individual fikrni aks ettirishi lozim, shuningdek, kolumne matnini o'ziga xos rang va xarflarning kattaligi yoki oddiygina tanish bo'lgan sarlavha bilan berib borilishi orqali uni gazeta va jurnalda boshqa matnlardan ajralib turishiga erishish mumkin. Kolumnistlar odatda o'z matnlarini yozishda o'ziga xos uslubga ega bo'ladilar. Kolumne deyarli har doim birinchi shaxsda yoziladi va unda ko'pincha kundalik voqealar haqida so'z boradi. Ba'zi ommaviy axborot vositalari

kolumne matnlarini har kuni, boshqalari haftalik yoki oylik ruknlarni nashr etishi mumkin.

Kolumne juda qisqa, o'rtacha 400 dan 500 gacha so'zdan iborat bo'lib, odatda, matn orasida qisqa sarlavhalar berilmaydi va bir yaxlit matn sifatida chop etiladi. Kolumneda odatda mavzu kirish bilan boshlanib, kundalik kuzatuvlar yoki original bayonotlar ham ham aks etadi. Keyin asosiy qismda muallifning fikri bayon qilinadi va odatda dalillar yoki qisqa xulosa bilan tugaydi.

KOLUMNE, KOMMENTAR, GLOSSE. Har bir fikr ifodalovchi matn kolumne bo'la olmaydi. Misol uchun, u ba'zi jihatlari bilan blog, glosse yoki sharhdan farq qiladi. Shaxsiy bloglar yoki shunga o'xshash matnlar odatda kolumne deb atalmaydi. Bugungi kunda "Kolumne" atamasiga hali ham ommaviy axborot vositalarining bosma yoki onlayn nashrlarda jurnalistik formatga ega bo'lgan matn turi sifatida qaraladi. Kolumne - jurnalistik sharhning maxsus shakli. Sharh, ya'ni kommentar hozirgi yangiliklarga fikr bildiruvchi bo'lsa-da, kolumne yangiliklarga aloqador bo'lmasligi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, komentarda muntazamlik bo'lishi shart emas, odatda kolumne esa doimiy rukn va nashrga ega bo'ladi.

Komentar – fikrlar tasviri, masalan, muallif yangiliklarga komentar yozishi va o'z fikriga tayanib xulosalar berishi mumkin, shu o'rinda tanqid va tavsiyalar ham beriladi.

Xabar ob'ektiv faktlarni taqdim etishi, dolzarb bo'lishi va muhim ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Xabarlar kim, nima, qachon, qayerda, nima sababdan va oqibati kabi savollariga javob beradi va hech qanday holatda muallifning shaxsiy fikrini o'z ichiga olmaydi. Ular qisqa va tushunarli va nima sodir bo'layotganini aniq ko'rsatishi kerak. Matn eng muhim voqea bilan boshlanadi.

Glosse, dolzarb voqealarga e'tibor qaratib, ularga istehzoli munosabatda bo'lib kinoya orqali fikr bildira olishi bilan farq qiladi. Boshqa tomondan, u stilistik jihatdan yuqori darajaga ega bo'lib, so'z borayotgan mavzuga nisbatan yuqori darajadagi bilimlarini ham talab qiladi.

Kolumne qaysidir ma'noda sharhning o'ziga xos shaklidir, ular muntazam ravishda paydo bo'ladi va odatda bir xil muallif tomonidan yoziladi. Bu erda muallif ko'pincha birinchi shaxsda yozilgan voqeani aytib beradi. Kolumne fikr-mulohazadir, lekin u

yangilik yoki xabarni o'z ichiga olmaydi. Xabar yoki yangilikning muallifi mavjud mavzuni yoritisa, kolumnistlar mavzuni o'zlari topishlari kerak.

BADIIY (LITERARISCHE) KOLUMNE. Yoqirida matn turlari haqida so'z borganda, nemis tilida shunday matn turi mavjudki, u mazmun va shakliga ko'ra, ba'zan badiiy va ayrim hollarda badiiy bo'lmagan matn turi sifatida farqlanadi, degan fikr bildirilgan edi. Shu o'rinda "Kolumne" matn turi ushbu ta'rifimizga misol bo'la oladi. U uslub va shakliga ko'ra, nemis adabiyotida "Kolumne" janri bilan kelgan va badiiy matn turlari sifatida ham o'rin egallagan. Bunga misol qilib, shvetsariya yozuvchisi, taniqli kolumnist Peter Bixselni aytib o'tishimiz joiz. U 1975 yilgan boshlab, 30 yil davomida gazeta va jurnallarda 300 dan ortiq badiiy kolumne matnlarini yozgan va ular kundalik hayot tarzi, uchrashuvlar, sevgi izhori mavzularida bo'lgan. Peter Bixselning 70 yoshlik tavallud kuniga "Suxrkamp" nashryoti uning barcha kolumnelari jamlangan to'plamni sovg'a qilgan. Mashhur yozuvchi Peter von Matt "100 yildan so'ng ham Peter Bixsel kitoblarida bugungi Shvetsariyaning minglab nomsiz ovozlari uchratish mumkin. Bu ovozlari isyon qiladi, ba'zan ho'rsinadi va ba'zan g'o'ldiraydi, ularning ortida inson chehralari paydo bo'ladi, uning kitoblari har qanday davrga mos, ularni 100 yildan keyin o'qisalar ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi!" degan edi Peter Bixsel ijodiga baho berib. Yana bir yozuvchi Manfred Redemacher Peter Bixselning kolumnelar to'plami haqida gapirib," Peterning ushbu kitobga tushirgan har bir so'zi alohida tahsinga loyiq!" deb ta'riflagan edi. Peter Bixsel "Bemavrud hikoya", "Poyezddagi sayohat", "Eshakning ko'ngli", "Jonson bugun kelmaydi" kabi kolumne matnlarini yozgan.

Matn turlarini o'rganib, shunday xulosa keldikki, "kolumne" matn turi nafaqat jurnalistik, balki badiiy matnlar tarkibiga kiradi, faqat ular uslubi, hajmi va mazmuniga qarab farqlanadi. Bugungi kun o'quvchisi matn turlarini yaxshi bilishi va to'g'ri farqlay olishi lozim, shu jumladan, kolumne, kamentar va glosse matnlari bir-biriga o'xshash bo'lsada, lekin ma'lum jihatlari bilan ajralib turadi. Bugungi kundagi metodikaning talabiga ko'ra, darsda o'qituvchi asosiy markazda bo'lmasligi, aksincha, o'quvchi bosh obraz roliga bo'lishi ta'kidlanadi [2.62]. O'ylaymizki, badiiy matnlar ichidan o'rin

olgan kolumnelarni o'quvchilar sevib o'qishadi va kelajakda o'zbek adabiyoti maydonida ham mashhur kolumnistlar yetishib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adamzik, Kirsten (2018b): Texte, Textsorten. In: Neuland, Eva / Schlobinski, Peter (Hrsg.): Handbuch Sprache in sozialen Gruppen. Berlin/Boston, 149-167
2. Majidova M (2023): Einsatz der DLL-Einheiten in der Hochschulbildung: Schwierigkeiten und Lösungsansätze. International scientific-methodological electronic journal. No 4 (51), 61-76
3. Majidova M (2023): Chet tili darslarida qo'shiqdan foydalanishning ahamiyati. Innovation in technology and science education. ISSN 2181-371X. Volume 2 Issue9